

І. О. Іртищева,

д. е. н., Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Є. О. Бойко,

к. е. н., Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Т. В. Стройко,

к. е. н., доцент, Миколаївський державний аграрний університет

ІНФРАСТРУКТУРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАНОВЛЕННЯ ОРГАНІЧНОГО СЕКТОРА АГРОБІЗНЕСУ

У статті визначено теоретичні положення стимулювання виробництва органічної продукції. Проаналізовано сучасний стан, тенденції виробництва та просування органічної продукції підприємствами агробізнесу на національному та міжнародному рівнях. Розроблено практичні рекомендації щодо розвитку кооперації в органічному секторі агробізнесу України.

The article outlines the theoretical principles of stimulation of organic products. The current state and trends of production and promotion of organic products for agribusiness companies domestically and internationally. Practical recommendations for the development of cooperation in the organic sector agribusiness in Ukraine.

Ключові слова: органічна продукція, органічний сектор агробізнесу, інфраструктурне забезпечення.
Key words: organic produce, organic agri.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сільське господарство — найбільш незахищена галузь української економіки. Поряд з очевидними проблемами галузі є і менш очевидні, але не менш важливі проблеми. Одна з них — відсутність в Україні цивілізованого ринку органічного сільського господарства та відповідної інфраструктури. Сюди відносяться система екологічної сертифікації сільгосппродукції, підтримка дрібних господарств і локальних мікроринків, програми зі стимулювання виробників, раціональне використання природних ресурсів та ін.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні основи й узагальнення практичного досвіду розвитку органічного агробізнесу знайшли своє відображення в працях вітчизняних науковців: В. Артиша, Н. Берлач, О. Варченко, А. Дуб, Т. Дудар, Н. Зіновчук, М. Кобець, О. Корчинської, Ю. Манько, І. Педак, О. Рудницької, Т. Суса, В. Харченко, Г. Чорного, М. Шикуди, О. Шубравської та ін. Поряд із вагомими напрацюваннями у даній сфері, варто розширити дане питання, враховуючи комплексний підхід до інфраструктурного забезпечення становлення органічного сектора агробізнесу.

МЕТА І МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою нашого дослідження є з'ясування особливостей інфраструктурного забезпечення становлення органічного сектора агробізнесу, а саме: визначення теоретичних положень стимулювання виробництва органічної продукції; дослідження сучасного стану, тенденцій виробництва та просування органічної продукції підприємствами агробізнесу на національному та міжнародному рівнях; розробка практичних рекомендацій щодо розвитку кооперації в органічному секторі агробізнесу України. Дослідження базується на використанні системного підходу, при якому сільськогоспо-

дарські виробничі та обслуговуючі кооперативи розглядаються в сукупності зв'язків з іншими суб'єктами органічного виробництва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Органічне агровиробництво є, з однієї сторони, проявом нової філософії щодо формування взаємовідносин між людиною, її діяльністю та навколишнім природним середовищем, з другої — ринковим явищем, яке повинно виконувати вимоги, які диктує сучасний агропродовольчий ринок. Тільки в такий спосіб можна сформувати науково обґрунтовані засади для органічних методів виробництва екологічно чистої продукції [1].

Прагнення товаровиробників до зростання виробництва сільськогосподарської продукції інтенсивним шляхом останніми роками в економічно розвинутих країнах досягло стану постійного перевищення пропозиції над попитом. Одночасно появилися загрози щодо такого розвитку галузі, і в багатьох країнах світу відбувається поступовий перехід до екологічно-спрямованого ведення сільськогосподарського виробництва, яке створює можливості для відвернення небажаних явищ із харчуванням людей та збереженням довкілля.

Ситуація на світових ринках продовольства свідчить про зростаючу зацікавленість споживачів у здоровому та повноцінному харчуванні разом з безпосереднім внеском у збереження природного довкілля. Органічне сільське господарство ґрунтується на чотирьох основних принципах: здоров'я, екологія, справедливість, турбота. В багатьох країнах світу, передусім в США та ЄС, вже діють важливі ринки органічної сільськогосподарської продукції та харчових продуктів, а також створена й успішно функціонує відповідна інфраструктура сертифікації, маркетингу і реалізації [3, с. 9].

Головними лідерами з виробництва "органіки" сьогодні є США, Аргентина, Канада, Польща, Іспанія, Португалія та Німеччина. Європейський досвід показує, що

нині основним завданням Спільної аграрної політики країн (САП) ЄС є одночасний ефективний розвиток сільського господарства та охорона довкілля, де органічне агровиробництво розглядається як цілісна аграрна система та реальна альтернатива традиційним методам сільськогосподарського виробництва. Завдяки переходу фермерів від традиційного до органічного виробництва, кількість таких господарств з початку 90-их років у країнах ЄС збільшилася майже у 8 разів. Завдяки цьому країни ЄС є найбільшим ринком споживання продукції органічного походження, де лише за період з 2006 по 2008 рік цей показник зріс з 14,5 млрд до 18,9 млрд євро/рік [9, с. 19]. Очікується, що до 2015 року в європейських країнах органічне сільське господарство вестиметься приблизно на 30% загальної площі сільськогосподарських земель [11, с. 16].

За прогнозами експертів, із часом достойну конкуренцію їм складе й Україна. В 2007 році в Україні нараховувалося 249 тисяч гектарів органічних земель. На початок 2009 року їхня кількість зросла до понад 269 тисяч гектарів. Якщо 2007 року "органікою" займалися 92 господарства, то 2009 року — 118 господарств. Частку ринку органічних продуктів у абсолютних величинах визначити складно. За нашими оцінками, частка української "органіки" становить менш як 0,1% ринку всіх харчових продуктів. У грошовому вимірі ринок органічних продуктів України 2009 року становить понад один мільйон євро, тоді як світовий оцінюється на рівні понад 40 мільярдів євро [4].

Загальносвітові тенденції динамічного розвитку органічного виробництва та зростання попиту на екологічно чисті продукти харчування зумовлені намаганням зберегти здоров'я населення та природного навколишнього середовища для сьогоднішніх і прийдешніх поколінь.

На даний час органічний сектор перетворився на одну із найбільш динамічних галузей сільського господарства в країнах ЄС. Цьому сприяло підвищення рівня поінформованості споживачів про безпеку харчових продуктів та проблеми, пов'язані із захистом довкілля протягом останніх років. Так, у період з 2001 по 2009 рік землі, зайняті під органічне виробництво, збільшились в 3 рази (з 4,3 млн га до 7,5 млн га), а кількість підприємств, які займаються органічним виробництвом, зросла майже в 1,5 рази (рис. 1).

Частка органічної продукції у загальній структурі продажів продуктів харчування в цілому в Європі близько 1,5%, цей показник є не значним, але спостерігається щорічна тенденція до його збільшення. Серед країн з найбільшою часткою органічної продукції на ринку продовольства слід відмітити Данію — 6,7%, Австрію — 5,3%, Швейцарію — 4,9%, Швецію та Німеччину по 4% кожна і Італію — 3%.

В Австрії органічні фермери об'єднують свої зусилля в кооперативах, виводячи на ринок свої продукти під спільним торговим знаком/ярликом, зокрема до органічних магазинів і ресторанів, які є їхньою спільною власністю. В переробних кооперативах органічні фермери виробляють фірмові органічні харчові продукти й постачають їх в роздрібну торгівлю. Співробітництво між органічними фермерами й громадськими або приватними кухнями/їдальнями, наприклад у лікарнях, школах, і т.д. є ще одним шляхом маркетингу органічних продуктів на внутрішньому ринку країн ЄС.

Проведений аналіз розвитку міжнародного ринку органічних продуктів свідчить про постійне зростання потужностей органічного агровиробництва у світі. Не повинна стати винятком і Україна. Тим паче, що в нашій державі наявні ресурси для переходу на органічне ве-

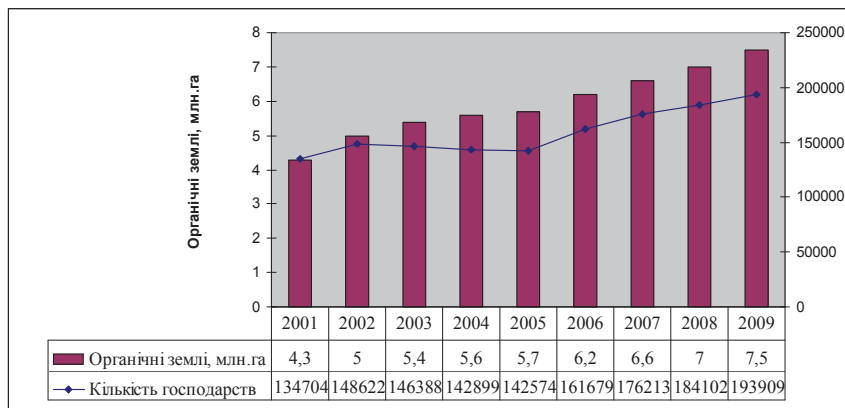

Рис. 1. Динаміка загальної площі органічних земель та кількість органічних господарств в ЄС

дення сільського господарства. Однією з конкурентних переваг України на міжнародному ринку є найвища в світі забезпеченість родючими чорноземами (30% всього світового запасу) та наявність сприятливих умов для розвитку тваринництва. Найбільш слабе місце вітчизняного сільського господарства — розвал села — можна перетворити на його головну конкурентну перевагу, якщо орієнтувати сільськогосподарські підприємства на вирощування екологічно чистої (органічної) сільгосппродукції.

Вже сьогодні ми маємо приклади ефективного ведення вітчизняного органічного виробництва на кооперативних засадах. Зокрема, на Херсонщині діє один з найбільш великих кооперативів на Херсонщині, який об'єднав 280 власників корів. Кооператив має у своєму користуванні охолоджувальне обладнання із нержавіючої сталі місткістю 3 і 4 тонни та аналізатор якості молока "Екомілк", за допомогою якого вимірюється щільність молока, тобто відсутність у ньому води, жирність і кислотність. Крім того, молоко кожної корови аналізують на відсутність у ньому антибіотиків. Чим жирніше, чистіше молоко, тим більшу ціну завод "Данон-Дніпро" платить кооперативу. Тільки за перші шість місяців від 8 кооперативів було отримано 600 тонн молока на загальну суму більше півтора мільйона гривень.

Компанією "Данон" за підтримки Міжнародної благодійної організації "Добробут громад" (благодійний фонд із США, що бореться з бідністю, партнер із впровадження проекту) розроблена довгострокова програма створення молочних кооперативів в Україні. На цей проект тільки за 2010—2011 роки інвестовано 1 млн євро. За ці кошти і було переобладнано молокоприймальні пункти, встановлено охолоджуюче обладнання, надані сучасні доїльні апарати для власників трьох і більше корів.

Членство у кооперативі дає власникам молочної худоби можливість отримувати ветеринарні послуги, комбікорми, обладнання для заготівлі сіна, послуги зі штучного запліднення. Існує навіть система мікрокредитування для створення сімейних ферм на 5—10 і більше корів. У подальших планах закупка і безоплатна передача племінних молочних нетелів для членів кооперативів за обов'язковим принципом передачі дара, тобто потрібно виростити нетеля і передати наступній сім'ї. Так планують покращувати поголів'я. Оскільки молоко — сезонний продукт, у планах компанії надавати членам кооперативів дрібних тварин, зокрема поросят, для того, щоб прогодувати сім'ю на час відсутності молока. Юридично данонівські кооперативи — це неприбуткові організації, які створюються самими власниками корів, яким компанія надає підтримку в юридичному оформленні кооперативних об'єднань [11].

Також на Дніпропетровщині наприкінці 2011 року розпочалася реалізація спільного партнерського проекту із створення першої в Україні кооперативної уч-

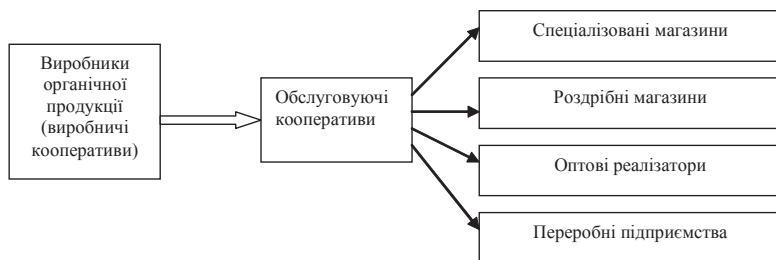

Рис. 2. Взаємозв'язок суб'єктів руху органічної продукції

бової ферми. Проект реалізується в співпраці з Дніпропетровською обласною владою, Міжнародною добродійною організацією "Добробут Громад", Дніпропетровською обласною громадською організацією "Сільськогосподарська консультаційна служба", SOCODEVI, компанією Данон Україна і за фінансування Фонду Данон екосистем, Хейфер Інтернешнл і Канадського Агентства Міжнародного розвитку.

Для новозбудованої ферми ангарного типу буде закуплено 120 корів (у дві черги). Перша черга ферми буде готова до травня 2012 року, друга — до листопада 2012 року. Зараз вже закуплене унікальне і єдине доки в Дніпропетровській області устаткування — силосопаквальна машина, комбайни, 5 тракторів, прес-підбирач, косарки. Це устаткування також використовуватиметься для культивування землі, вирощування нетелей (молодих корів) для поповнення молочного стада, заготівлі силосу, сіна, концентрованих кормів. Проект також передбачає ремонт приміщення корівника старої ферми, яке буде переобладнано під склад сільськогосподарської техніки і кормів для худоби.

Учасниками кооперативу є сільські сім'ї — дрібні виробники (власники особистих і фермерських господарств). Крім того, на базі навчальної ферми проводитимуться тренінги з ефективного виробництва якісного молока й інших методів господарювання. Також діятиме програма пільгового мікрокредитування. Деякі члени кооперативу вже отримали можливість поліпшити умови утримання і годування худоби шляхом ремонту приміщень, установок систем автоматичного поїння, доїння, а також вентиляції в корівнику, організації системи збору гною і його компостування. Зараз в Апостолівському і Покровському районах Дніпропетровщини вже створено 5 молочних сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Їх членами стали 400 чоловік [6].

У квітні 2011 року в Україні був прийнятий Закон України "Про органічне виробництво" який надасть органічному сектору легальної визначеності, а його технології виробництва отримають офіційне визнання, відкриває перед Україною великі перспективи, адже наша країна має унікальні природні умови і величезний потенціал для розвитку внутрішнього ринку органіки та виходу на зовнішні ринки. Це дозволить секторові чітко визначити себе перед споживачами і гарантувати, що органічні продукти, які він поставлятиме на ринок, заслуговують на довіру і є дійсно органічними продуктами з відповідними перевагами для споживання. Таким чином, законодавче регулювання допоможе органічному секторові знайти своє місце на ринку, визнання харчовою індустрією та ланками розподілу, включаючи супермаркети та загальною споживача.

Розвиток органічного виробництва буде ефективним тоді, коли суб'єкти органічного руху будуть працювати у "тісному" взаємозв'язку. Причому на ланцюгу: виробник — споживач органічної продукції — домінуючу роль, на наш погляд, повинні виконувати саме кооперативи (рис. 2).

Важливим моментом у процесі розвитку і становлення органічного сільського господарства в Україні повинна стати участь безпосередніх виробників у розробленні програм при підготовці змін до нормативно-правових

актів, які регламентуватимуть виробництво екологічно чистої продукції. Така практика широко використовується в державах Європейського союзу, і це природно, оскільки фермерські господарства — безпосередні виробники — у співпраці з дорадчими органами, можуть поєднати практику з науковими досягненнями, і на цій основі внести конструктивні пропозиції щодо коригування заходів державної підтримки та регулювання цієї сфери.

Вагомим кроком у напрямі сприяння розвитку підприємств органічного сектора агробізнесу може стати державна фінансова допомога на експертизу та сертифікацію ділянок селянських та фермерських господарств у період переходу на засади органічного виробництва, а також на сертифікацію першої вирощеної на цих засадах продукції, оскільки сучасний фінансовий стан більшості господарств не дасть змоги їм самотужки оплатити послуги експертних та сертифікаційних установ. Одна з ключових ролей у виробництві екологічно чистої продукції відводиться дорадчим та консультаційним організаціям. Метою їх взаємодії з агровиробниками є надання висококваліфікованої фахової допомоги при виборі спеціалізації господарства; надання маркетингових порад щодо каналів просування та ринків збуту продукції; консультування та надання інформації про організації, які здійснюють перевірку ґрунту та виготовленої продукції на наявність у них шкідливих для здоров'я людини речовин; надання порад щодо захисту та підвищення якості ґрунтів тощо. В основі діяльності дорадчо-консультаційних організацій повинен бути закладений принцип індивідуального підходу до кожного господарства, яке займається органічним виробництвом, враховуючи його природно-кліматичні умови, регіональне розташування, близькість ринків збуту, кваліфікацію працівників цих господарств тощо.

На відміну від традиційних продовольчих продуктів, органічна продукція має ряд вагомих переваг: вирощена без використання синтетичних хімікатів, гормонів росту, генетично модифікованих організмів; переробляється без використання консервантів, барвників і стабілізаторів, за технологією, що зберігає всі корисні речовини. Окремі вимоги встановлено навіть до утилізації продукту. Так, матеріал, який використовують для упакування екологічно чистого продукту, повинен бути з натуральної сировини, яку можна використовувати повторно і яка розкладатиметься, не забруднюючи навколишнього середовища.

В контексті розвитку органічного виробництва в Україні активну позицію можна відводити і виробничій, і обслуговуючій кооперації. Особливості функціонування підприємств органічного виробництва зумовлюють саме розвиток кооперативних структур. Відповідно зупинимось на дослідженні принципів ведення органічного виробництва. Органічне виробництво — це цілісна система господарювання та виробництва харчових продуктів, яка поєднує в собі найкращі практики з огляду на збереження довкілля, рівень біологічного розмаїття, збереження природних ресурсів, застосування високих стандартів належного утримання (добробуту) тварин та метод виробництва, який відповідає певним вимогам до продуктів, виготовлених з використанням речовин та процесів природного походження [7].

Розвиток економічного середовища в агропродовольчій сфері характеризується різноманітністю форм ведення агробізнесу, у тому числі такої організаційно-правової форми, як кооперативи. Зупинячись на визначенні поняття "кооператив", слід згадати досвід Європейського Союзу. Так, заслуговує на увагу визначення кооперативу, що міститься у Регламенті Ради (ЄС) № 1435/2003 від 22.07.2003 р. про статут Європейського кооперативного товариства [8], відповідно до якого

кооперативи є переважно групами фізичних або юридичних осіб з особливими принципами функціонування, що відрізняє їх від інших економічних суб'єктів. Це, насамперед, принципи демократичної структури та контролю, розподілу прибутку за фінансовий рік на справедливій основі. Сільськогосподарська кооперація може розглядатися як форма взаємодії незалежних товаровиробників, які добровільно об'єднують свої зусилля і ресурси для задоволення індивідуальних економічних інтересів у конкретному середовищі шляхом створення підприємств особливого типу — сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, який повинен мати статус неприбуткової організації, кооперації, що відповідає міжнародним принципам.

У сучасному світі кооперативний рух поширений, він активно впливає на економічні, соціальні й політичні процеси громадського розвитку. У світі налічується більше 600 млн кооперативів. Більшість з них об'єднані до Міжнародного кооперативного альянсу, до складу якого входить 170 національних союзів із понад 70 держав. У країнах з розвинутою ринковою економікою фермерські кооперативи грають вирішальну роль у системі взаємозв'язків аграрної сфери з іншими суміжними галузями виробництва. Практично 100% участь фермерів у кооперативах характерна для країн Північної Європи, Нідерландів, Ірландії, Японії.

У скандинавських країнах на кооперативи припадає до 85% усього обсягу збуту сільськогосподарської продукції і до 55—60% загальних обсягів постачання фермерам засобів виробництва. Підприємства, що належать кооперативам, виробляють до половини усієї продукції харчової промисловості, їм належать майже всі підприємства молочної та велика частина м'ясної промисловості.

Ефективність кооперативної діяльності в економіці зарубіжних країн зумовлена, насамперед, основними принципами їх організації: добровільністю і рівноправ'ям партнерів, демократизмом в управлінні, правом розпоряджатися отриманими прибутками, господарською самостійністю. Кооператив організовується на власні кошти засновників і банківські кредити, а подальша діяльність здійснюється на принципах господарського розрахунку, самокупності та самофінансування. Крім того, світовий досвід доводить, що саме кооперативні формування грають вирішальну роль у просуванні та реалізації молочної, м'ясної, овочевої продукції (табл. 1).

У розвинених країнах найбільш активного поширення набули кооперативи, що діють у сфері реалізації продукції. В різних країнах кооперативні структури мають різну питому вагу в агробізнесі, але, однозначно, це потужна економічна сила, спрямована на розвиток агропродовольчої сфери.

Кооперація та інтеграція в аграрному секторі економіки створюють перевагу таких форм господарювання перед іншими за рахунок: акумуляції трудових, фінансових та інших ресурсів; скорочення часу виробничого процесу; економії на масштабі; синергетичного ефекту; можливості доступу до нових знань (технологія, техніка, організації виробництва, управління, маркетинг тощо); більш широкого розповсюдження знань та інформації; оптимізації інформаційних потоків; більших можливостей для соціального розвитку регіону; створення нових робочих місць; збільшення надходжень до місцевого бюджету; створення кращих умов для поєднання особистої зацікавленості їх членів з інтересами всіх учасників процесу виробництва; захисту членів об'єднання від монополістичних проявів постачальників, збутових, банківських та інших структур [10].

Таблиця 1. Питома вага кооперативів у агробізнесі економічно розвинених країн [3]

Країни	Напрями діяльності				матеріально-технічне забезпечення
	маркетинг				
	молока	м'яса	овочів та фруктів	зерна	
США	86	-	20	40	11-45
Канада	59	20-54	7-25	54	15-40
Швеція	99	79-81	60	75	75
Нідерланди	82	35	70-96	-	40-50
Німеччина	55-60	30	60	-	50-60

ВИСНОВКИ

Розвиток ринку органічного сільського господарства спричинить за собою розвиток відповідної інфраструктури. Кооперація як основа формування ринку органічної продукції сприятиме забезпеченню ефективного виробництва та усуненню суперечності між безпосереднім виробництвом, переробкою, харчовою промисловістю, торгівлею і споживачами. Бізнес, зазначивши зацікавленість держави в розвитку ринку натуральних продуктів харчування, стане більш охоче вкладати в цю галузь. Це спричинить за собою збільшення робочих місць у сільській місцевості. Державна підтримка органічного агробізнесу може швидко вивести Україну у число "зелених" лідерів.

Література:

1. Білявський І. Основи екології [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: <http://www.readbookz.com/book/212/8073.html>
2. Боробов В.Н., Кооперація — ефективне средство востановления межхозяйственных связей в АПК / В.Н. Боробов, С.А. Боробова [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rgazu.ru/db/vestnic/2008%28%29/economica/17.htm>
3. Зіновчук Н.В. Деякі аспекти державного регулювання виробництва екологічно чистої с.-г. продукції в Україні / Н.В. Зіновчук // Науковий вісник НАУ. — 2002. — № 2. — С. 51—56.
4. Исследование трендов: Готовы ли украинцы покупать экологически чистые товары? [Электронный источник]. — Доступен с: <http://www.appletonmayer.com/data/research/2010/0912/>.
5. Маркова С. Кооперативи по-данонівськи / С. Маркова // Сільські новини. — № 9 (885). — 2011 [Електрон. ресурс]. — Режим доступу <http://silskinovyny.com/apk-sogodni/item/707-kooperativi-po-danonivski.html>
6. Молочные фермы на кисельных берегах. Пресс-служба Областного совета / [Електрон. ресурс]. — Режим доступу <http://dnepr.on-nash.dp.ua/novosti-1/kooperativdanon>
7. Положення ЄС № 834/2007 [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/>
8. Регламенті Ради (ЄС) про статут Європейського кооперативного товариства (ЄКТ) від 22.07.2003 р. № 1435/2003 // Офіційний вісник Європейського Союзу. — 27 від 18.08.2003 р.
9. Рудницька О.В. Визначення цільового споживача органічної продукції в Україні за допомогою інструментів сегментації / О.В. Рудницька // Агроінком. — 2006. — № 7—8. — С. 17—20.
10. Скопенко Н. С. Сучасні тенденції кооперації та інтеграції в АПК / Н.С. Скопенко [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: nbuv.gov.ua.../2010_25/skopenko.pdf
11. Царенко О.М. Екологізація виробництва як основа продовольчої безпеки України / О.М. Царенко, П.В. Тархов, В.П. Шербань // Економіка АПК. — 2001. — № 5. — С. 15—20.
12. Цимбал В.О. Государственное регулирование налоговых отношений сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов / В.О. Цимбал // Агроогляд [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: <http://www.lol.org.ua/rus/fruits/showart.php?id=14304>

Стаття надійшла до редакції 16.03.2012 р.